
OPNIEUW VAN DON BOSCO VERTREKKEN

‘De levensbeschrijvingen van Dominiek Savio, Michele Magone en Francesco Besucco, geschreven door Don Bosco’

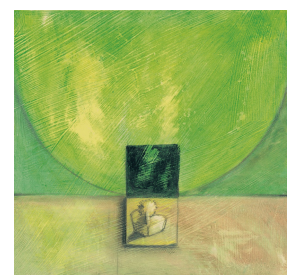
Aldo Giraudo

Prof. dr. Aldo Giraudo, salesiaan van Don Bosco, is professor aan de salesiaanse Universiteit te Rome. Hij is verantwoordelijke voor het Centro Studi Don Bosco, een studie centrum dat wetenschappelijk onderzoek doet naar Don Bosco en zijn tijd en daarbij zowel aan de pedagogische als aan het spirituele aspecten aandacht besteedt.

De biografie van Domenico Savio (1859) en de biografische schetsen van Michele Magone (1861) en Francesco Besucco (1864) horen tot de belangrijkste pedagogische en spirituele documenten van Don Bosco. Ze zijn een geslaagde narratieve illustratie van zijn overtuigingen en vormingspraktijk gedurende de eerste twintig jaren van zijn engagement. Don Giraudo reikt ons een aantal sleutelementen aan om de kern van de pedagogische boodschap van Don Bosco te begrijpen. Hij toont aan hoe ze een rijke synthese vormen van het salesiaanse preventieve systeem.

Je vindt eerst de Nederlandse vertaling, vervolgens de originele Italiaanse tekst. Een simultane vertaling met het Italiaans en het Nederlands naast elkaar kan bezorgd worden.

samen
DON BOSCO
zijn plaats
geven

De levensbeschrijvingen van Dominiek Savio, Michele Magone en Francesco Besucco, geschreven door Don Bosco

Aldo Girauda

De biografie van Domenico Savio en de biografische schetsen van Michele Magone en Francesco Besucco behoren tot de belangrijkste pedagogische en spirituele documenten van Don Bosco. Deze biografieën vormen een geslaagde narratieve illustratie van zijn preventief systeem. Zijn aanpak krijgt er gestalte in de sterk uitgetekende persoonlijkheden van enkele jongeren en opvoeders via het gewone leven en in bepaalde opvoedingscontexten.

De levensbeschrijvingen reiken ons een aantal sleutelementen aan om de kern van de pedagogische boodschap van Don Bosco te begrijpen: het christelijk geloof als eenheidscheppend en levenwekkend centrum van het opvoedingstraject; het vaderlijk en broederlijk samenleven van de opvoeders met de jongeren; de dynamische verstrengeling van liefde, blijdschap en inzet; de geslaagde actieve inschakeling van de jongeren in de opvoedingsgemeenschap.

Met don Braido kunnen we zeggen dat deze geschriften 'een rijpe pedagogische synthese bieden waarin het goddelijke en het menselijke, het bovennatuurlijke en het natuurlijke, de plicht en de vreugde, elk met zijn eigen kenmerken tot een eenheid komen die typerend is voor het opvoedingssysteem van Don Bosco.'

Het gaat om stichtelijke biografieën en levensmodellen met een voorbeeldfunctie. Tegelijk zijn het ook autobiografische documenten. Ze laten ons toe te observeren hoe Don Bosco als opvoeder werkte, geven ons inzicht in zijn overtuigingen en brengen ons in contact met zijn innerlijke aspiraties.

De biografie van Domenico Savio kende het meeste succes en heeft ook buiten de salesiaanse wereld een grote invloed gehad. Dat is vooral te danken aan de aansprekende voorstelling van de morele en spirituele kwaliteiten van Savio en aan het dynamische samenspel tussen het verlangen van de jongen en de leiding van Don Bosco. Het proces van zalig- en heiligverklaring heeft de bekendheid van Savio nog versterkt. Minder bekend zijn de biografieën van Michele Magone en Francesco Besucco hoewel ze op pedagogisch en spiritueel vlak niet minder belangrijk zijn.

1. De historische context van de 'biografieën': een vruchtbare periode in het werk van Don Bosco

De belangrijkheid van deze biografische documenten is ook verbonden met het moment waarop ze werden geschreven en gepubliceerd. De biografie van Domenico Savio verscheen in 1859, die van Magone in 1861 en die van Besucco in 1864. We bevinden ons op het hoogtepunt van twee vruchtbare maar hectische decennia. Don Bosco is op dat moment nog ten volle geëngageerd in zijn zending als opvoeder en heeft rechtstreeks en dagelijks contact met zijn jongens (aankomende pubers en adolescenten) zowel in het Oratorio als in het 'aanpalende opvangtehuis'. Het zijn beslissende jaren voor de rijpwording van zijn spirituele synthese, zijn opvoedingsmodel en zijn visies.

Don Bosco start zijn activiteit in het jaar 1842. Op zondag brengt hij, voor een overwegend pastorale activiteit, een aantal arme en verlaten jongens bijeen. Het zijn 'jongens die rondwalen in de straten en op de pleinen van de stad.' Wanneer hij in 1846 in het huis van Pinardi een stabiele verblijfplaats verwerft, evolueert zijn occasionele en spontane benadering van de jongeren naar een pastoraal-pedagogisch aanbod dat meer gereguleerd en gestructureerd is: het zondagsoratorio. Dat oratorio heeft aangepaste lokalen en wordt gerund door een heterogene groep van medewerkers die naargelang van de noden, bijeen gezocht worden, maar die onder elkaar niet altijd samenspannen. In de jaren dat de drie jongens in Valdocco terechtkomen heeft het werk zich al verder ontwikkeld. Don Bosco is bezig met het organiseren van een complex opvoedingswerk, waarin naast het zondagsoratorio, het 'aanpalende opvangtehuis' steeds grotere betekenis krijgt. Dit opvangtehuis wordt nu leefgemeenschap, studiegemeenschap en werkgemeenschap. Het is een vormingsmilieu in de volle zin van het woord en staat onder leiding van een groep opvoeders die qua idealen, doelstellingen, methoden en spirit eenzelfde visie delen.

Wanneer Domenico Savio (in de herfst van 1854) in het Oratorio aankomt, is Don Bosco een nieuwe versie van het 'opvangtehuis' aan het uitbouwen. Het is niet langer een geïmproviseerde opvang met vijftientig bedden, maar het wordt een echt instituut voor opvoeding en onderwijs met een secundaire school en interne werkplaatsen. Het jaar daarna, is Domenico Savio getuige van het afbreken van het Pinardihuis en het aanpalende afdak (dat in de beginfase als kapel dienst deed) en van de start van de nieuwbouw. Het aantal opgenomen jongeren neemt snel in aantal toe. In 1857 (het sterfjaar van Savio) zijn er al 120 scholieren en 90 beroepsleerlingen. Zes jaar later (in de zomer van 1863) toen Francesco Besucco in het Oratorio kwam, trof hij er al 'meer dan 700 jongens die hem in de recreatie, in de kapel, in de klas en in de studiezaal, als vrienden en kameraden aangeboden waren', zo schrijft Don Bosco.

Het toenemende aantal leerlingen, de ontwikkeling van de initiatieven, het aanbod van uiteenlopende vormingsprogramma's, de uitbreiding van de gebouwen en de activiteiten zijn vruchten van de verdere ontwikkeling van de pedagogische gevoeligheid en de inzichten van Don Bosco. Deze evolutie maakt een nauwkeurigere afbakening en omschrijving van de vormingsgemeenschap noodzakelijk. Uit de groep van zijn jongens zoekt, selecteert en vormt de heilige zijn medewerkers. Gaandeweg verfijnt hij vanuit zijn ervaringen zijn opvoedingsmodel en zijn pedagogische aanpak. Hij komt tot de overtuiging dat hij een sociëteit van personen moet stichten die zich totaal wijden aan de

opvoedingszending. Zij moet functioneren als bezielende en stuwende kern van heel het werk. Zij moet ook een garantie bieden dat, met het verloop van de jaren, het eigen charisma, de geest en de methodologie bewaard blijven. Vanuit die motivatie is de salesiaanse congregatie ontstaan.

Op hun eigen manier zijn de drie biografieën een bijdrage tot het opvoedingsgebeuren. Domenico Savio, Michele Magone en Francesco Besucco behoren tot die groep jongens waarop Don Bosco zijn ogen heeft gericht om er salesianen van te maken of minstens toch goede priesters en goede christenen.

2. Voor wie zijn deze drie 'biografieën' bestemd?

In de aanbevelingsbrief van elk van die biografieën lezen we dat Don Bosco zich richt tot de jongens van Valdocco, tot de kameraden van Domenico Savio, Michele Magone en Francesco Besucco. Het zijn de jongens die in dezelfde milieus van de drie hoofdpersonen rondlopen en hun aspiraties delen. Maar Don Bosco heeft nog een ander publiek op het oog, namelijk de lezers van de *Letture cattoliche* (het is trouwens in die reeks dat de biografieën gepubliceerd zijn). Hun aantal is veel groter dan de groep in Valdocco. Tot dit lezerspubliek horen jongeren en volwassenen uit het volkse milieu, pastores en opvoeders. Aan de jongeren presenteert Don Bosco modellen tot navolging. Aan de opvoeders en pastores biedt hij een visie op opvoeding, een pedagogische methode en voorbeelden van pedagogische relaties.

Italië bevindt zich op dat moment in een *overgangperiode*. Het oude systeem van openbaar onderwijs dat nog doordrongen is van traditionele waarden en waar het merendeel van de leerkrachten clerici zijn, gaat over naar een nieuw liberaal systeem vanuit de hervorming van het openbaar onderwijs. In de context van de confrontatie tussen de radicaal liberale strekking en het intransigente katholicisme verdwijnen de priesters als leerkrachten uit de publieke scholen. De laïcisering dringt onvermijdelijk door in de maatschappij en in de opvoedingsinstellingen wordt de invloed van de religieuze waarden ondermijnd, net op een moment dat in de volksklasse de vraag naar onderwijs toeneemt. In de katholieke wereld veroorzaakt dat alles grote bezorgdheid en zet het aan tot het zoeken naar nieuwe mogelijkheden.

Ondanks zijn voorbehoud tegenover de onderwijshervorming (wet Boncompagni 1848, wet Casati 1859), is Don Bosco zich tegelijk bewust van de kansen die zij schept. De liberale wetgeving voorziet de mogelijkheid om privéscholen te openen, die weliswaar gebonden zijn aan de voorschriften van en inspecties door de Staat. Hij verkiest deze weg te volgen omdat die naar zijn aanvoelen goede perspectieven biedt. Hij voelt ook aan dat het ogenblik gekomen is om zijn ervaringen op het gebied van vorming en onderwijs met anderen te delen en om methodes naar voren te schuiven die zich niet beperken tot navolgen van de leerplannen maar openstaan voor een *integrale visie op opvoeding* en een beroep doen op de actieve inschakeling en de eigen inbreng van de leerlingen. Voor deze doelgroep publiceert hij zijn drie korte biografieën.

Don Bosco beseft dat er een nieuw opvoedingssysteem nodig is, aangepast aan de tijd en de jongeren. Het moet geworteld blijven in de oude christelijke traditie, maar tegelijk openstaan voor het nieuwe, voor de veranderingen in de maatschappij, de wetenschap, de techniek en de cultuur. Er is ook een nieuwe soort opvoeder nodig die zich bewust is van zijn eigen zending en zich daar totaal aan wijdt; die in zijn aanpak op de eerste plaats de harten en geesten van zijn leerlingen probeert te winnen; die een fris en degelijk vormingsaanbod kan aanbieden gekenmerkt door vreugde en vrijheid; die de jongeren weet te interesseren en enthousiasmeren; die hen helpt zich los te weken uit de middelmatigheid, de blik te verheffen, en naar het volmaakte te streven.

Door middel van hun levensbeschrijvingen vertelt Don Bosco aan de jongeren en aan de opvoeders het geslaagde vormingsavontuur met Domenico Savio, Michele Magone en Francesco Besucco. Op die manier wil hij de deugdelijkheid van zijn opvoedingssysteem in het licht stellen. Met zijn verhalen kan hij natuurlijk niet alles zeggen, maar wel de grote lijnen schetsen van een opvoedingstraject. Hij presenteert ons het vormingsproces van drie jongens met hun eigen persoonlijkheid. Het zijn jongens die keuzes maken, die een eigen kijk op het leven en de toekomst ontwikkelen, die zich in alle eenvoud wagen aan een fascinerend en vreugdevol menselijk avontuur.

Terwijl hij de belevenissen van zijn jonge leerlingen verhaalt, vertelt de heilige opvoeder ook over zichzelf en over het opvoedingsmilieu dat hij in Valdocco tot stand heeft gebracht. Hij verheldert de intensiteit en de belangrijkheid van de relaties tussen de opvoeders en de leerlingen, de aandachtspunten binnen de vorming en het respect voor de eigenheid van elke jongen. Hij brengt het klimaat waarin de ontmoetingen zich afspeelen, tot leven, illustreert de ervaringen die de jongeren aangeboden worden en hoe ze daarin betrokken worden en hun hart gewonnen wordt. Dat alles laat een attente lezer toe de dieperliggende boodschappen te vatten.

De dubbele gelaagdheid in de doelgroep en de modellen (de jongeren en de opvoeders), de mix van geschiedenis en reflectie genereert een eigensoortig complex literair genre. De biografieën zijn een manifest van christelijke opvoeding en getuigen van een eigen spiritualiteit en narratieve pedagogie.

Als goede opvoeder en communicator gebruikt Don Bosco een taal die aangepast is aan zijn lezers en aan de gevoeligheden, problemen en verzuchtingen van zijn tijd.

Wie vandaag de kern van de pedagogische en charismatische boodschap die in deze geschriften tot uiting komt, wil vatten, moet wel aandachtig, opmerkzaam en met een kritisch oog de teksten lezen. Om de boodschap te decoderen heeft men geschikte interpretatiesleutels nodig. Deze sleutels worden ons expliciet of impliciet door de auteur zelf aangereikt of ontstaan vanuit de vragen die wij ons als leerlingen en volgelingen van de pedagogische missie van Don Bosco stellen.

3. De boodschap kritisch uitdiepen om ze voor de praktijk te actualiseren

Op de eerste plaats is het nodig de werkwijze van Don Bosco als schrijver te begrijpen. Hij probeert zoveel mogelijk rechtstreekse getuigenissen te verzamelen: van de ouders, de leerkrachten en de kameraden. In het verzamelde materiaal maakt hij vervolgens een schifting in functie van de doelstellingen die hij voor ogen heeft, van de lezers tot wie hij zich richt en van de boodschap die hij wil meegeven.

Het verhaal stelt de persoonlijkheid van drie jongens in het licht die onderling sterk verschillen. Hij schetst de belangrijkste kenmerken van hun uiterlijk, hun psychologisch profiel en hun spirituele gevoeligheid. Het vertrekpunt is voor elke jongere verschillend. Ieder van hen heeft ook een andere relatie met de opvoeders en het verhaal kent hun een eigen rol toe. Dit alles met respect voor de eenheid en de algemene coherentie van de boodschap die de lezers wordt meegegeven. Die verscheidenheid weerspiegelt zich ook in de narratieve structuur van het verhaal.

Toch is de opbouw van het verhaal tamelijk gelijklopend in de drie biografieën. Elk verhaal wordt ingeleid door een proloog en afgerond met een nawoord. Daartussen vinden we telkens drie delen terug: het gezinsleven, de inschakeling in het Oratorio, de periode van ziekte en dood. Door het grote verschil in de beschikbare documentatie is de omvang van elk deel in de drie biografieën verschillend.

Ook het redactieproces is identiek. Het wordt gekenmerkt door een specifieke strategie, eigen aan dit literaire genre, waarmee de schrijver het hoofdpersonage en de boodschap maximaal tot zijn recht laat komen. Daarin vertrekt de auteur van een *chronologische* benadering waarin hij de periode vanaf de geboorte tot aan de intrede in het Oratorio (Savio en Besucco) verhaalt. In een aantal hoofdstukken wordt het vormingstraject van de hoofdpersoon en zijn persoonlijkheid geschetst. De hoofdstukken van het tweede deel vormen de kern van het verhaal. Hier overweegt de bekommernis om te onderrichten. De hoofdstukken vertrekken nu van een *thematische benadering* omdat die effectiever is voor de boodschap die de auteur de lezers wil meegeven. Voor het derde deel keert de auteur terug naar het *chronologische* register, en evoceert hij op een bewogen en betrokken manier de fysieke aftakeling en de dood van de hoofdpersoon. Deze afrondende hoofdstukken focussen vooral op de 'lessen' die de lezer hieruit kan trekken. Hier worden ook nog eens enkele punten beklemtoond die de auteur ter harte gaan.

Een aantal narratieve ingrepen die ritme geven aan het verhaal, de innerlijke groei van de hoofdpersoon illustreren of de schijnwerper richten op enkele pedagogische stellingen, vertonen ook grote gelijkenissen in de drie verhalen. Zoals bijvoorbeeld: 1) de betekenis van een goed voorbereide eerste communie en de morele en spirituele impact daarvan op hun leven; 2) de levendige beschrijving van de eerste en daaropvolgende ontmoetingen van de jongens met de directeur van het Oratorio, met de weergave van de gevoerde dialoog en de dynamiek van het gesprek; 3) het verhaal van de crisismomenten die elk van de drie hoofdpersonen doormaken en hoe die opgelost geraken. Dat zijn cruciale momenten voor de opvoeder waarin hij door een geruststellende tussenkomst en door het stimuleren van de reflectie de jongere uitnodigt tot verdieping en bewustwording. Op deze momenten kan hij een proces op gang brengen waarbij de jongen zichzelf en de zin van het leven herdefinieert en tot de keuze voor bepaalde waarden of bepaalde

engagementen komt; 4) de delicate psychologische en spirituele begeleiding van het uiteindelijke ziekteproces die leidt tot een serene en spiritueel vruchtbare benadering van de dood.

4. Don Bosco in actie

Naast de boodschap, gericht tot de jongeren komt uit deze verhalen een model van opvoedingsgemeenschap naar voren dat typerend is voor het preventieve systeem van Don Bosco. Ze illustreren de pedagogische interactie die de relatie tussen opvoeder en leerling kenmerkt. Deze interactie is doordrongen van liefdevolle menselijkheid, van op de persoon afgestemde zorg, van toewijding en wederzijds vertrouwen. Tegelijk daagt ze uit tot het opnemen van verantwoordelijkheid op moreel en burgerlijk vlak. In deze verhalen kan men ten slotte ook het antropologische perspectief vatten waarbinnen de schrijver de drie biografieën kadert: de horizon van zin en waarden waarbinnen alles zijn plaats krijgt.

We willen in de eerste plaats de aandacht vestigen op de grote betekenis die Don Bosco, vanaf de eerste ontmoeting hecht aan de dialoog met elk van de drie hoofdpersonen. Daarin zijn de kenmerken van het preventieve opvoedingsgesprek duidelijk zichtbaar en de eigenheid van de relatie die de opvoeder aangaat met de jongere in functie van de begeleiding die daarop volgt. Zoals we uit de biografieën van Domenico Savio en Michele Magone kunnen afleiden, is het de bedoeling om vanaf de eerste ontmoeting een relatie van vertrouwen en wederzijdse openheid op te bouwen. Door de hartelijke ontvangst van de jongere en de welwillende bereidheid om aan te sluiten bij zijn noden, creëert Don Bosco een communicatieve en affectief gekleurde band. Die maakt het hart van de jongere ontvankelijk voor de specifieke interactie die eigen is aan het preventieve systeem van het Oratorio.

De eerste benadering van de jongen is steeds informeel, getekend door empathie en eenvoudige samenspraak. Don Bosco plaatst zich zowel verbaal als non-verbaal op het niveau van de gesprekspartner en begint een sereen, gemoedelijk gesprek om het wantrouwen weg te nemen en de jongen toe te laten vrijmoedig zichzelf uit te drukken. Op die manier verwerft Don Bosco de nodige informatie over zijn voorgaande leven, zijn gemoedsgesteltnis, de kenmerken van zijn temperament en zijn pedagogische noden. Zodra hij aanvoelt welke verwachtingen de jongen heeft, biedt hij mogelijkheden en concrete oplossingen om daaraan tegemoet te komen. Hij helpt de jongen om omhoog te kijken en nieuwe horizonten te ontdekken. Van zijn kant ervaart de jongen dat hij welkom is. Hij voelt zich begrepen en bemind en ontdekt de kansen die een relatie met een vaderlijke, toegewijde en respectvolle volwassene biedt waarop hij kan vertrouwen.

Deze eerste conversatie die afgerond wordt met de beslissing om de jongen in het Oratorio aan te nemen, wekt bij de jongere een gevoel van dankbaarheid, van hoopvolle verwachting en verlangen op dat een vruchtbare uitgangspunt vormt voor een geslaagde opvoedingsrelatie. De daaropvolgende ontmoeting vindt plaats op het ogenblik dat de jongere effectief in de gemeenschap ingeschakeld wordt. Ze heeft het karakter van het afsluiten van een soort 'opvoedingscontract', waarin de belofte en de inzet van de jongere het antwoord is op het edelmoedige onthaal van de opvoeder.

Het hart van de drie biografieën omschrijft de crisis die de drie hoofdpersonages op verschillende manieren treft en die beslissend is voor het verloop van het verhaal. In een gesprek tussen de opvoeder en de leerling wordt de crisis overwonnen. Dat biedt Don Bosco de gelegenheid om binnen de geschiedenis van de drie hoofdpersonen zijn boodschap te illustreren. Afhankelijk van de persoonlijke trekken van het hoofdpersonage verschilt de situatie.

Voor Domenico Savio komt de crisis zes maanden na zijn aankomst in Valdocco. Bij gelegenheid van het feest van de Onbevleete Ontvangenis heeft hij zichzelf aan Maria aangeboden. Zijn ingesteldheid kenmerkt zich door een onvoorwaardelijke beschikbaarheid voor de werking van de genade en voor de aansporingen van zijn opvoeders. Vanuit die instelling volstaat een preek van Don Bosco over de haalbaarheid van het 'heilig worden' om in hem het verlangen naar volmaaktheid te wekken. Zijn crisis is een 'mystieke' crisis. De tussenkomst van zijn geestelijke leider is noodzakelijk om dat verlangen te kaderen en te oriënteren naar het beoefenen van de deugd in het dagelijkse leven en in het apostolaat. Zo kan hij hem afhouden van een excessieve devotie, een terugplooiën op de eigen intimiteit en van de vlucht uit de realiteit.

Voor Michele Magone ligt de crisis elders. Door toedoen van een goede kameraad die Don Bosco naast hem geplaatst heeft en onder invloed van het goede klimaat in het Oratorio komt hij na één maand tot een scherp besef van zijn eigen middelmatigheid. Zijn crisis is een 'ethische' crisis, die gepaard gaat met schuldbewustzijn en angst. Na een geruststellend gesprek met zijn opvoeder die hem mogelijke uitwegen aanwijst, slaagt Magone er in op eigen krachten de crisis te overwinnen. Het is een bekeringsproces dat hem tot een toestand van geestelijke sereniteit brengt die hij nooit tevoren gekend heeft en die toegang verleent tot een nieuw waardesysteem dat hij vrijwillig en met totale inzet opneemt.

Enige dagen na zijn aankomst in Turijn wordt Francesco Besucco overvallen door heimwee. Hij voelt zich totaal ontheemd in een milieu dat grondig verschilt van de wereld waaruit hij komt. Zijn crisis is een 'culturele' en affectieve crisis, die gepaard gaat met een gevoel van verlorenheid en inferioriteit tegenover zijn kameraden. In een gesprek troost Don Bosco hem, moedigt hem aan en oriënteert hem op een eenvoudig levensprogramma: 'Beoefen alleen drie zaken en alles zal goed gaan [...]: blijdschap, studie en godsvrucht.' Zo vindt hij een weg om op een constructieve manier het cultuurverschil te compenseren en zijn sereniteit terug te vinden.

Ondanks het verschil in deze drie ervaringen, voert het overwinnen van het crisismoment telkens tot een menselijk en spiritueel groeiproces. Het is een rijpingsproces waardoor niet alleen het probleem wordt opgelost maar de jongen ook zijn sereniteit terugwint. Hij hervindt het inwendig evenwicht, consolideert zijn persoonlijke identiteit, verinnerlijkt waarden, betekenissen en handelwijzen en groeit naar een diepere en radicalere toewijding aan God. Dat alles leidt naar een groter zelfbewustzijn, naar nieuwe vormen van benadering van het dagelijkse leven en van de menselijke relaties. In hem groeit de mogelijkheid tot schenkende liefde die hem aanzet tot inzet, tot levensvreugde en openheid voor de goddelijke genade.

Na de oplossing van de crisis, volgen in elk van de drie biografieën een aantal hoofdstukken die illustreren hoe de verdere opvoeding onder leiding van Don Bosco verloopt. Ondanks de verschillende accenten is het niet moeilijk om een eenvormige structuur in het opvoedingsaanbod te ontdekken. Het volstaat al de titels van de verschillende hoofdstukken te vergelijken om de parallellen te zien. Volgende accenten komen telkens terug: het zorgvuldige gebruik van de tijd; de ijver waarmee men de dagelijkse plichten vervult en aanpakt met liefde en vreugde; het regelmatige gebruik van de biecht en de communie; het vertrouwen in de directeur en biechtvader; de geest van gebed en vereniging met God; de godsvrucht tot Maria; de praktische beoefening van de deugden (gehoorzaamheid, naastenliefde, versterving van de zinnen, de kuisheid); en allerlei vormen van dienstbetoon aan de naaste; de goede vriendschappen en de apostolische ijver.

5. Enkele conclusies

Uit de biografieën komen een aantal interessante elementen naar voren die ons uitdagen tot een actualiserend denkproces. Hiervoor wil ik enkele algemene kenmerken onder de aandacht brengen die ons als opvoeders en als opvoedingsgemeenschap aanbelangen.

1) Deze biografieën getuigen op de eerste plaats van een *positieve benadering van de opvoeding*. Ze geven een optimistische kijk op de innerlijke bereidheid en het vermogen van de jongeren om zich te laten vormen en vragen aandacht voor een *integrale en omvattende benadering van de opvoeding* (lichaam, geest, hart, genegenheid en relaties, geest, competenties en kennis, burgerlijke en kerkelijke roeping, natuur en maatschappij). Een dergelijke integrale opvatting van het opvoedingsproces, impliceert ook de volle medewerking van de jonge mens en maakt hem tot protagonist van zijn eigen vormingsproces. Waar mogelijk wekt ze in hem het verlangen naar 'heiligheid'.

2) Het opvoedingssysteem dat Don Bosco beschrijft is niet uitsluitend gecentreerd op de relatie tussen opvoeder en leerling, maar toont ook de *pedagogische kracht van het opvoedingsmilieu*. In de drie biografieën verschijnt de opvoeding als een 'koraal gebeuren'. Zij is het resultaat van het *vormend samenspel binnen een opvoedingsgemeenschap*. Dat komt tot stand in een context van relaties binnen een gemeenschap met een gezinskarakter waarin iedereen belangrijk is en de *jongeren actief meewerken*. Zij spelen een beslissende rol in de samenwerking met de opvoeders en in de zorg voor de kameraden (jongeren als opvoeders van jongeren). Opmerkelijk is ook dat de impact van dit proces groter wordt wanneer er *continuïteit is in de opvoeding tussen het gezin, de parochie, de school en de salesiaanse context* (cf. Savio en Besucco).

3) Samen met het klimaat van *vreugde, werkzaamheid en vurigheid*, dat de hele opvoedingsgemeenschap doordeesemt, benadrukt Don Bosco ook haar *ethische en spirituele kwaliteit*, de *rijkdom aan impulsen* die van haar uitgaat en haar *ontwikkelingsgerichte dynamiek*. Dat alles kadert hij binnen een *humanistisch-christelijke en vreugdevolle kijk op het leven*. Aan een kameraad die naar volmaaktheid verlangt, zegt Domenico Savio: 'Weet dat wij hier heiligheid verstaan als leven in grote vreugde.' Wij proberen alleen de zonde te vermijden want die is een grote vijand want ze berooft ons

van Gods genade en van de vrede in ons hart. Wij zetten ons in om onze plichten goed te vervullen en nemen deel aan de godsvrucht oefeningen. Begin vanaf vandaag als voornemen te noteren: *Servite Domino in laetitia*, laten we de Heer dienen in vreugde.'

4) *De opvoeders* (afzonderlijk en als gemeenschap) in de drie biografieën verschijnen als de *protagonisten van het vormingsproces*. Ze spelen een beslissende rol. Ze zetten zichzelf als persoon op het spel en zoeken de relatie met de jongeren zonder ze te forceren. Hun inzet schept de voorwaarden waardoor de jongere zich opent voor vertrouwen en samenwerking. Zij creëren een positieve en vreugdevolle sfeer in het opvoedingsmilieu. Zij zorgen voor een aantrekkelijk opvoedingsaanbod en slagen erin de jongeren te motiveren tot inzet en in een positieve richting te oriënteren. Hierbij doen ze een beroep op de innerlijkheid van de jongen, op zijn goede geest, zijn redelijkheid en zijn affectiviteit. De impact van hun aanbod wordt vooral bepaald door *het getuigenis* en door *de spirituele kwaliteit van hun eigen leven*. Alleen daardoor slagen ze erin om de jongeren in te wijden in de dynamiek van het inwendige leven en ze te begeleiden op de wegen van de geest.

5) Het verhaal van Don Bosco maakt duidelijk dat de opvoeder niet enkel een professional is die met competentie zijn taak kan uitvoeren. Het is *iemand die er bewust van is dat hij drager is van een zending die hij als roeping ontvangen heeft* en waarvoor hij zich met passie inzet. Hij geeft zich totaal en met vreugde, in een geest van liefde (*caritas*), en met een ethische en burgerlijke bezieling. Voor de opvoedingsgemeenschap geldt hetzelfde. Alles is gericht op het 'integrale' heil van de leerlingen. In het traktaat over *het preventieve systeem* schrijft Don Bosco: 'De opvoeder is iemand die aan het welzijn van de leerlingen is toegewijd . Daarom moet hij ertoe bereid zijn elk probleem, elke vermoeienis te verdragen om zijn doel te bereiken: de civiele, morele en wetenschappelijke opvoeding van zijn leerlingen.' Volgens Don Bosco wordt de kwaliteit van een opvoeder niet alleen gegarandeerd door zijn beroepscompetentie en een voorbeeldige levenswandel, maar ook door zijn *ethische en caritatieve bekommernis* waardoor zijn gezag en zijn invloed sterk toenemen. Ze maken van hem een meester, een getuige, een gids, een vader/moeder, een broer en een vriend.

* * *

Bij wijze van conclusie kunnen we de vraag stellen: Waarom is het vandaag belangrijk deze drie biografieën te bestuderen ondanks de culturele verschillen die er zijn met onze tijd?

Ze zijn de moeite waard omdat het kostbare levengetuigenissen zijn die ons helpen om binnen te treden in de innerlijke wereld van Don Bosco, in zijn visies en zijn bekommernissen. Zij laten ons zien hoe groot zijn vertrouwen was op de mogelijkheden die sluimeren in de ziel van de jonge mens.

Ze weerspiegelen een integraal pedagogisch humanisme. In de context van de hedendaagse culturele versnippering loont het zeker de moeite dat humanisme opnieuw onder de aandacht te brengen. De teksten brengen een fascinerende cultuur van de geest tot expressie die zijn glans niet verloren heeft door het patina dat de tijd er aan gegeven heeft.

In hun eenvoud getuigen ze van een groot moreel élan, een pedagogisch enthousiasme en een pastorale bekommernis die ons denken op een positieve manier stimuleert en ons aanzet tot moed en vastberadenheid in het opvoedingswerk.

Le vite de Domenico Savio, Michele Magone e Francesco Besucco scritte da Don Bosco

Aldo Giraudò

La vita di Domenico Savio e i profili biografici di Michele Magone e Francesco Besucco, sono tra i documenti pedagogici e spirituali più importanti di don Bosco. In queste storie di vita noi troviamo, attraverso la narrazione, una rappresentazione vitale, efficacissima, storicizzata del modello formativo preventivo messo in atto da don Bosco, incarnato nella concretezza di personalità ben delineate di giovani e di educatori, calato nella vita quotidiana e in ambienti educativi definiti.

Vi scopriamo gli elementi essenziali per comprendere il cuore del suo messaggio pedagogico: la religiosità come centro unificante e vitalizzante del cammino formativo; la comunanza di vita paterna e fraterna dell'educatore e degli allievi; il modo inconfondibile della loro interazione; l'equilibrio tra amore educativo, letizia e impegno; l'efficace coinvolgimento dei giovani come protagonisti attivi della comunità educativa.

Possiamo dire che questi scritti, come scrisse don Pietro Braido, ci presentano 'una sintesi pedagogica già matura, nella quale il divino e l'umano, il soprannaturale e il naturale, dovere e gioia, con modalità tipologiche diverse, raggiungono una perfezione che è caratteristica nel sistema educativo di don Bosco.'

Sono *biografie 'edificanti'*, che offrono ai lettori modelli riusciti da imitare. Nello stesso tempo sono anche *documenti autobiografici* di grande efficacia rappresentativa: ci permettono di osservare don Bosco in azione; ci introducono nei suoi quadri mentali, nelle sue visioni, ci mettono in contatto con le sue aspirazioni interiori.

La *Vita* di Domenico Savio ha avuto maggior fortuna e un influsso importante, anche oltre i confini del mondo salesiano, per l'efficace raffigurazione della qualità morale e spirituale del ragazzo, per l'intreccio dinamico tra la santità del protagonista e la conduzione del maestro, per la notorietà seguita all'esito dei processi di beatificazione e canonizzazione. Meno note solo le vite di Michele Magone e di Francesco Besucco, ma altrettanto importanti dal punto di vista educativo e spirituale.

1. Il contesto storico delle 'Vite': un periodo fecondo per l'opera di Don Bosco

L'interesse di questi documenti biografici deriva anche dal preciso momento in cui vennero scritti e pubblicati. La vita di Domenico Savio uscì nel 1859; quella di Magone nel 1861; quella di Besucco nel 1864: ci troviamo al culmine di un ventennio di attività feconda e frenetica che vede don Bosco pienamente immerso nella sua missione di educatore, a contatto diretto e quotidiano con i suoi ragazzi (preadolescenti, adolescenti e giovani), nell'Oratorio festivo e nella 'casa annessa'. Sono anni decisivi per la maturazione della sua sintesi spirituale, della sua formula educativa, delle sue visioni.

Don Bosco inizia la sua attività nel 1842, raccogliendo alla domenica i ragazzi poveri e abbandonati, 'vaganti per le vie e per le piazze' della città, con un'azione prevalentemente pastorale. Nel 1846, trovata una sede stabile in casa Pinardi, egli passa dall'approccio spontaneo, occasionale, alla realizzazione dell'Oratorio festivo, cioè di un istituzione educativa e pastorale regolamentata e strutturata, con locali adatti, gestita da un insieme variegato di collaboratori reclutati di volta in volta, secondo le necessità, ma non sempre in accordo tra di loro. Negli anni in cui i tre ragazzi si inseriscono a Valdocco, questa istituzione è in fase di evoluzione: don Bosco sta organizzando un'opera educativa più complessa, nella quale, accanto all'Oratorio festivo, acquista importanza sempre maggiore la 'casa annessa', che diventa comunità di vita, di studio e di lavoro; è un ambiente formativo plenario, guidato da una équipe di educatori concorde negli ideali, nei fini, nei metodi, nello spirito.

Quando Domenico Savio viene accolto a Valdocco (autunno 1854), don Bosco sta incominciando una nuova versione della 'casa annessa': non più ostello improvvisato con 25 letti, ma vero istituto d'educazione e di istruzione, con scuole ginnasiali e laboratori interni. Nell'anno successivo, Domenico assiste all'abbattimento di casa Pinardi e della tettoia-cappella, e al completamento dell'edificio. I giovani ospiti crescono rapidamente. Nel 1857 (anno della sua morte) gli studenti sono 120 e gli artigiani 90. Sei anni più tardi (nell'estate 1863), quando Francesco Besucco arriva a Valdocco, trova 'oltre settecento giovanetti che gli divengono in un momento amici e compagni nella ricreazione, a mensa, in dormitorio, in chiesa, nella scuola e nello studio', come scrive don Bosco.

Questo incremento di educandi, questo sviluppo di iniziative, di proposte formative, quest'ampliamento di edifici e di attività, frutto di una progressiva evoluzione della sensibilità educativa e delle visioni di don Bosco, ha comportato in quegli anni una più accurata articolazione della comunità formativa. Il Santo, attraverso la ricerca, la selezione e la formazione degli educatori, scelti tra i suoi stessi giovani, e attraverso il progressivo affinamento delle esperienze, del modello formativo e del metodo educativo, è giunto all'idea che è necessario costituire una società di persone totalmente consacrate alla missione educativa, che funzioni come nucleo animatore e propulsore di tutta l'opera, come garanzia, nel tempo, del carisma, dello spirito e della metodologia propria. Per questo è sorta la Congregazione Salesiana.

Le tre vite, a modo loro, restituiscono questo momento generativo e questa sapienza educativa. Domenico Savio, Michele Magone e Francesco Besucco sono parte di quel

gruppo di ragazzi sui quali don Bosco ha puntato gli occhi per farne dei salesiani o almeno dei buoni sacerdoti e dei buoni laici cristiani.

2. A chi sono destinate queste tre 'vite'?

Come leggiamo nella lettera dedicatoria che introduce ciascuna di esse, don Bosco si rivolge ai giovani di Valdocco, i compagni di Domenico, di Michele e di Francesco. Essi si muovono negli stessi ambienti dei tre protagonisti e condividono le loro aspirazioni. Ma don Bosco ha anche presenti altri destinatari: i lettori delle *Lecture Cattolice*, la collana in cui sono edite queste biografie, che sono in numero assai maggiore. Si tratta di ragazzi e di adulti di ceto popolare, di pastori e di educatori. Ai giovani don Bosco presenta dei modelli da imitare; agli educatori e ai pastori offre una visione dell'educazione, un metodo pedagogico e un esempio di relazione educativa.

Siamo in tempi di *transizione* tra l'antico sistema di istruzione pubblica, impregnato di valori tradizionali, affidato a insegnanti prevalentemente ecclesiastici, e il nuovo sistema liberale emergente dalla riforma della pubblica istruzione. Nel clima di scontro tra radicalismo liberale e intransigentismo cattolico, gli educatori ecclesiastici stanno scomparendo dalle scuole pubbliche. La visione laica penetra irrimediabilmente nella società e nelle istituzioni scolastiche, scalzando l'influsso dei valori religiosi, proprio mentre, tra i ceti popolari, cresce la domanda di istruzione. Nel mondo cattolico tutto questo suscita apprensioni e stimola nuove ipotesi di soluzione.

Don Bosco, nonostante le riserve sulla riforma scolastica in atto (la legge Boncompagni 1848; la legge Casati 1859), intuisce le opportunità che essa offre. La legislazione liberale prevede la possibilità di aprire scuole private, seppure sottoposte a vincoli e ispezioni governative. Egli intraprende questa strada che presagisce feconda di frutti. Sente anche che è giunto il momento di condividere la sua esperienza, di divulgare la sua proposta formativa e scolastica, di prospettare metodi che non si limitino al semplice svolgimento dei programmi di istruzione, ma si aprono ad una *visione integrale dell'educazione* e facciano leva sul coinvolgimento attivo e il protagonismo degli alunni. Per questo pubblica queste tre piccole biografie.

Egli si rende conto che è necessario un sistema educativo adatto ai tempi nuovi e ai giovani nuovi; radicato nei valori della tradizione cristiana e insieme aperto alle novità, agli sviluppi della società, della scienza, della tecnica, della cultura. È necessario anche un tipo di educatore nuovo, consapevole della propria missione e ad essa totalmente consacrato; un educatore capace di mettere in atto un metodo che punti innanzitutto alla conquista dei cuori e delle menti degli allievi; che sappia offrire una proposta formativa sostanziosa, vivace, connotata dalla gioia e dalla libertà; che sia in grado di interessare ed entusiasmare i giovani, aiutandoli a liberarsi dalla mediocrità, a guardare più in alto, a desiderare la perfezione.

Attraverso queste tre storie di vita don Bosco racconta ai giovani e agli educatori la felice avventura formativa di Domenico Savio, Michele Magone e Francesco Besucco per dimostrare la bontà del suo sistema educativo. In esse non vuole dire tutto, ma

semplicemente abbozzare le linee di un percorso educativo. Ci presenta tre giovani personalità in formazione che fanno delle scelte, che guardano in un certo modo alla vita e al futuro, che si impegnano in un'avventura umana semplice, ma affascinante e gaudiosa.

Nello stesso tempo il santo educatore, narrando le gesta dei suoi allievi, racconta di sé e dell'ambiente educativo creato a Valdocco: svela l'intensità e l'importanza delle relazioni tra educatori ed educandi, delle attenzioni formative, nel rispetto della singolarità di ciascuno; ricostruisce il clima degli incontri, illustra le esperienze proposte e il modo con cui i giovani vengono coinvolti e conquistati. Tutto ciò permette a un lettore avvertito di cogliere messaggi più profondi.

Questa duplicità di destinatari e di modelli (i giovani e gli educatori), questo amalgama di storia e di riflessione, produce un genere letterario composito e fa sì che le tre *Vite*, come altre opere del santo, siano innanzitutto testimonianze di spiritualità e di pedagogia narrativa, un manifesto di educazione cristiana.

Naturalmente, da buon educatore e comunicatore, don Bosco adoperava un linguaggio adatto ai suoi lettori, perfettamente in sintonia con le sensibilità, le istanze, gli aneliti del suo tempo.

Chi, oggi, vuole capire la sostanza del messaggio pedagogico e carismatico che emerge da questi scritti, deve farne una lettura attenta, avvertita, critica. Il messaggio va decodificato attraverso chiavi interpretative appropriate, che possono essere desunte dal testo stesso (sono quelle fornite dall'autore, in modo esplicito o implicito) o formulate a partire dalle nostre domande in quanto discepoli e continuatori della missione educativa di don Bosco.

3. Approfondire criticamente il messaggio per l'attualizzazione operativa

Innanzitutto va compreso il modo di lavorare di don Bosco in quanto scrittore. Egli si preoccupa di raccogliere testimonianze dirette: dai genitori, dagli insegnanti, dai compagni. Ma fa una selezione tra i dati raccolti, in base agli obiettivi che si prefigge, ai destinatari ai quali si rivolge, al messaggio che vuole comunicare.

Il racconto mette in luce la personalità di tre ragazzi molto diversi tra di loro, abbozzati con tratti essenziali, nell'aspetto esteriore, nei lineamenti psicologici e nella sensibilità spirituale. Diverso è il punto di partenza di ciascuno di loro. Diverso è il modo della loro relazione con gli educatori. Diversa è la funzione che il racconto affida a ciascuno, pur nell'unità e coerenza generale del messaggio proposto ai lettori. Tali diversità si riverberano sulla disposizione narrativa.

Tuttavia l'architettura del racconto si ripete pressoché identica nelle tre biografie. Vi riconosciamo una triplice segmentazione, introdotta da un proemio e seguita da un epilogo: la vita familiare, l'inserimento nell'Oratorio, la malattia e la morte. Ogni

biografia attribuisce diverso peso a ciascuna di queste sezioni, sulla base delle fonti disponibili.

Identico è anche il processo compositivo, caratterizzato da una strategia propria di questo genere letterario che permette di dare la massima evidenza al protagonista e al messaggio. Si parte con un procedimento *cronologico* in cui si racconta il periodo che va dalla nascita all'entrata all'Oratorio (Savio e Besuccho), con una serie di capitoli che illustrano il processo formativo dei protagonisti e delineano la loro personalità. I capitoli che stanno al cuore dei tre racconti, in cui l'intento didascalico è prevalente, sono caratterizzati da un trattamento *tematico* che risulta il più efficace in funzione della presentazione del messaggio che l'autore intende proporre ai lettori. Si torna nuovamente al registro *cronologico* per la rievocazione commossa e coinvolgente del declino fisico e della morte dei protagonisti. I capitoli conclusivi orientano sulla 'lezione' da trarre, e ribadiscono alcuni dei punti che più stanno a cuore all'autore.

Simili sono alcuni snodi narrativi che danno ritmo al racconto, illustrano i progressi interiori dei ragazzi, mettono a fuoco le tesi educative: 1) l'importanza della prima comunione ben preparata e il riverbero morale e spirituale sulla loro vita; 2) la vivace descrizione del primo e dei successivi incontri tra i ragazzi e il direttore dell'Oratorio, con la ricostruzione dei dialoghi e delle dinamiche comunicative; 3) il racconto dei momenti critici vissuti dai tre ragazzi e della loro soluzione, occasione feconda offerta all'educatore per un intervento mirato a rasserenare, stimolare la riflessione, indurre approfondimenti e prese di coscienza, favorire processi di riformulazione di sé e del senso della vita, condurre a scelte di valore, ad assunzione di impegni; 4) la delicata gestione psicologica e spirituale della malattia finale per un approccio rasserenante e spiritualmente fecondo alla morte.

4. L'osservazione di don Bosco in azione

Insieme al messaggio rivolto ai giovani, emerge chiarissimo sia il modello di comunità educativa, che rende tipico il sistema vissuto e proposto da don Bosco, sia il tipo di interazione educativa che caratterizza il rapporto educatore-educando, così impastata di umanità affettuosa, di cura personalizzata, di dedizione, di fiducia reciproca, ma anche così esigente e responsabilizzante, dal punto di vista morale e civile. È anche possibile cogliere con chiarezza la prospettiva antropologica in cui il narratore presenta le tre storie di vita, l'orizzonte di senso e di valore in cui tutto viene collocato.

Notiamo innanzitutto la rilevanza che viene data ai dialoghi tra don Bosco e i tre ragazzi, a cominciare dal primo incontro. Emergono evidenti le caratteristiche della conversazione educativa preventiva e della specifica modalità relazionale intessuta dall'educatore in funzione del lavoro successivo. Come possiamo constatare dalle *Vite* di Domenico Savio e Michele Magone, obiettivo del primo incontro è instaurare un rapporto di fiducia e confidenza reciproca. Attraverso l'accoglienza cordiale del giovane e la generosa disponibilità nel farsi carico dei suoi bisogni, don Bosco apre un canale comunicativo di tonalità affettiva che dispone gli animi a quel tipo di interazione che è caratteristica del sistema educativo dell'Oratorio.

L'approccio è sempre informale, empatico, colloquiale: egli si mette sul piano dell'interlocutore, intesse un dialogo sereno, familiare – verbale e non verbale –, tale da far cadere la diffidenza, permettendo al ragazzo di esprimere liberamente se stesso. Così può raccogliere informazioni essenziali sulla condizione, sulla storia, sullo stato d'animo, sulle caratteristiche temperamentali e il bisogno educativo di chi gli sta di fronte. Individuate le sue attese, gli offre opportunità e soluzioni concrete, e lo aiuta ad alzare lo sguardo, a scoprire nuovi orizzonti. Da parte sua, il ragazzo prova un senso di accoglienza, si sente capito e amato, scopre le opportunità offerte dalla relazione con un adulto paterno, dedicato e rispettoso, sul quale capisce di poter contare. Viene così stimolato alla corrispondenza, portato alla confidenza.

Questa prima conversazione, che si conclude con la decisione di accogliere il giovane nell'Oratorio, suscita nell'animo di questi un sentimento di gratitudine, di gioiosa attesa, di desiderio: premesse fecondissime per una felice relazione educativa. L'incontro successivo, al momento dell'inserimento nella comunità, presenta le caratteristiche di un 'contratto' educativo, in cui all'accoglienza generosa dell'educatore corrisponde la promessa e l'impegno del ragazzo.

Il cuore delle tre biografie è costituito dalla descrizione di una *crisi*, che interessa in forma diversa i tre protagonisti e risulta determinante nell'intreccio narrativo. Il racconto del suo superamento, nel colloquio tra educatore e educando, offre l'occasione per illustrare, incarnato nella storia dei tre ragazzi, il messaggio che l'autore intende offrire ai lettori. Sono situazioni critiche diverse, legate alle caratteristiche personali di ciascun protagonista.

In Domenico la crisi sopraggiunge a sei mesi dal suo inserimento a Valdocco, dopo l'offerta oblativa di sé fatta in occasione dell'8 dicembre 1854. Lo stato d'animo in cui egli si trova è quello della disponibilità incondizionata all'azione interiore della grazia e agli stimoli formativi degli educatori. Così, è sufficiente una predica sulla facilità di 'farsi santi' per scatenare nel suo intimo desideri incontenibili di perfezione: la sua è una crisi 'mistica', che l'intervento del direttore spirituale orienta verso la perfezione virtuosa nel quotidiano e in prospettiva apostolica, prevenendo ripiegamenti intimistici e fughe dalla realtà.

Michele Magone, dopo un mese di permanenza nella casa dell'Oratorio, attraverso la mediazione di un buon compagno e nel confronto con la qualità morale dell'ambiente, prende coscienza della propria mediocrità: la sua è una crisi 'etica', caratterizzata da sensi di colpa e angosce. Michele riesce ad uscirne con le proprie forze, dopo un dialogo rasserenante con l'educatore che gli suggerisce le ipotesi di soluzione. È un processo di conversione, che gli permette di accedere ad uno stato di serenità spirituale mai prima sperimentata e di appropriarsi di un nuovo sistema di valori, al quale aderisce liberamente, con totalità e gusto.

Francesco Besucco, a pochi giorni dal suo arrivo a Torino, è assalito dalla nostalgia di casa, si sente spaesato in un ambiente tanto diverso da quello originario: la sua è una crisi 'culturale' ed affettiva, connotata da senso di inadeguatezza, disorientamento e inferiorità nei confronti dei compagni. Nella conversazione affettuosa don Bosco lo consola e lo incoraggia, orientandolo su un programma di vita semplificato – 'Pratica tre

sole cose e tutto andrà bene [...]: Allegrìa, Studio, Pietà' –; così trova il modo per compensare costruttivamente la dissonanza culturale e raggiungere la serenità.

Il superamento del momento critico si risolve per i tre ragazzi in un passaggio di crescita umana e spirituale. È un processo di maturazione, grazie al quale non soltanto viene risolto il problema e si ristabilisce l'equilibrio interiore, ma si rafforza l'identità personale, si interiorizzano valori, significati e modi di agire, si attua una più profonda e radicale consegna a Dio, si accresce la capacità di amore oblativo. Grazie a questo passaggio il ragazzo attinge slancio operativo, gioia di vivere, fervore spirituale e docilità all'azione della grazia.

Alla soluzione della *crisi* seguono, in tutte tre le *Vite*, alcuni capitoli dedicati ad illustrare gli itinerari educativi intrapresi dai protagonisti sotto la guida dell'educatore. Al di là delle diverse accentuazioni, si può facilmente constatare l'impianto unitario del programma formativo delineato dall'autore in queste biografie. Basta seguire i titoli dei capitoli. L'accento è posto sull'uso scrupoloso del tempo e la diligenza nell'adempimento dei doveri quotidiani, affrontati con amore e con gioia, sulla pratica regolare dei sacramenti della confessione e della comunione, sulla confidenza col direttore-confessore, sullo spirito di preghiera e l'unione con Dio, sulla devozione mariana, sull'esercizio pratico delle virtù (obbedienza, carità, mortificazione dei sensi, castità), su tutte le forme di servizio verso il prossimo, sulle buone amicizie, sull'ardore apostolico.

5. Alcune puntualizzazioni conclusive

Da queste biografie emergono elementi interessanti per una riflessione attualizzante. Sottolineo in particolare alcuni tratti di carattere generale che ci interessano come educatori e come comunità educanti.

1) Queste *Vite* rivelano innanzitutto un *approccio positivo al fatto educativo*, uno sguardo ottimista e fiducioso sulla disponibilità interiore e la plasmabilità dei ragazzi, unito a una *concezione integrale ed unitaria dell'educazione* (corpo, mente, cuore, affetti e relazioni, spirito, competenze e conoscenze, vocazione civile ed ecclesiale, natura e società ...). Tale concezione integrale del processo educativo mira ad un coinvolgimento plenario del giovane per renderlo protagonista della sua formazione e – se possibile – innamorarlo anche della 'perfezione'.

2) Il sistema educativo illustrato da don Bosco non è centrato esclusivamente sulla relazione tra educatore ed educando, ma è *pedagogia d'ambiente*. In queste tre vite l'educazione appare come *un fatto corale*, il prodotto di *un'interazione formativa comunitaria* attuata all'interno di un ambiente relazionale che ha le caratteristiche di una comunità familiare, nella quale ognuno è importante e, soprattutto, *gli educandi sono resi attivi*, hanno un ruolo determinante nella collaborazione cogli educatori e nella cura dei compagni (i giovani educatori dei giovani). Notiamo inoltre che gli esiti migliori si ottengono nella *continuità educativa tra famiglia, parrocchia, scuola e ambiente salesiano* (cf. Savio e Besucco).

3) Don Bosco accentua, insieme al *clima gioioso, operoso e fervido* che pervade tali comunità formative, la loro *qualità etica e spirituale*, la *ricchezza di stimoli* offerti e la *tensione perfettiva*, in una *visione umanistico-cristiana e gaudiosa della vita*. Domenico Savio dice ad un compagno desideroso di perfezione: 'Sappi che noi qui facciamo consistere la santità nello star molto allegri. Noi procureremo soltanto di evitar il peccato, come un gran nemico che ci ruba la grazia di Dio e la pace del cuore, procureremo di adempiere esattamente i nostri doveri, e frequentare le cose di pietà. Comincia fin d'oggi a scriverti per ricordo: *Servite Domino in laetitia*, serviamo il Signore in santa allegria.'

4) Gli *educatori* (singoli e comunità) descritti in queste tre storie di vita appaiono come *protagonisti nel processo formativo*; sono determinanti: si mettono totalmente in gioco e cercano la relazione senza forzature. Sono essi che creano le condizioni per cui l'educando si apre alla fiducia e alla collaborazione. Sono essi che sanno dare un'impronta positiva e gioiosa all'ambiente educativo, che sanno rendere affascinate la proposta formativa, riescono a motivare l'impegno e orientare positivamente, facendo leva sull'interiorità del ragazzo, sul suo spirito, la sua ragione e la sua affettività. La loro efficacia è data soprattutto dalla *testimonianza e dalla qualità spirituale della propria vita* che li rende idonei a iniziare i giovani ai dinamismi della vita interiore e a guidarli sulle vie dello spirito.

5) Inoltre, il racconto di don Bosco ci rivela che, nella sua visione, l'educatore *non è solo un professionista* che sa fare bene il suo mestiere, *ma un individuo consapevole di una missione ricevuta per vocazione*, alla quale aderisce con passione, totalità e gioia, spinto dalla carità e da un afflato etico e civile. Lo stesso si deve dire della comunità educativa. Tutto è orientato in funzione della 'salvezza' integrale degli educandi. Scrive don Bosco nel trattatello sul *Sistema preventivo*: 'L'educatore è un individuo consacrato al bene dei suoi allievi, perciò deve essere pronto ad affrontare ogni disturbo, ogni fatica per conseguire il suo fine, che è la civile, morale, scientifica educazione dei suoi allievi.' La qualità dell'educatore secondo don Bosco non è data solo dalla competenza professionale e dalla esemplarità di vita ma anche dalla *tensione etica e caritativa* che amplifica ulteriormente la sua autorevolezza ed efficacia, facendo di lui un maestro, un testimone, una guida, una padre/madre, un fratello e un amico.

* * *

In conclusione, perché oggi è importante studiare queste tre biografie, nonostante la distanza culturale che ci separa da esse?

Perché esse sono un prezioso documento di vita che ci aiuta ad entrare nel mondo interiore di don Bosco, nelle sue visioni e nelle sue preoccupazioni, che ci dimostra quanta fiducia egli ponesse nelle risorse dell'animo giovanile.

Perché sono lo specchio di un umanesimo educativo plenario, che nella frammentazione culturale attuale merita di essere riconsiderato; espressione di una affascinante cultura dello spirito che la patina del tempo non ha offuscato.

Perché, nella loro semplicità, restituiscono un afflato morale, un entusiasmo educativo e una tensione pastorale che stimolano positivamente la nostra riflessione e ci infondono coraggio e determinazione nel lavoro educativo.